

УДК 336.14

С. В. Бурлуцкий,

канд. экон. наук,
доцент Донбасской державной
машинобудівної академії,
м. Краматорськ

МЕТОДИКА АНАЛИЗУ КРИВОЇ «ДОХОД – СОЦІАЛЬНІ ВИТРАТИ» НА РІВНІ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Аналіз соціально-економічних реформ, що відбуваються в Україні протягом останнього десятиріччя, свідчить про неспроможність владних структур побудувати відповідну ринковим умовам інституційну структуру національної економіки. Так, нестабільність і необґрунтованість бюджетної політики повністю обумовлена орієнтацією на короткотермінові цілі, які у свою чергу зумовлені низкою кон'юнктурних політичних та економічних чинників. Економічні й соціальні проблеми України слід вирішувати в контексті довготермінової стратегії, а отже й принципи побудови бюджетної політики, як одного з найголовніших інститутів, повинні будуватися на раціональних підходах а не популістських потребах чергового парламенту або кабінету міністрів. Вплив світової рецесії на макроекономічний і соціальний розвиток країни, неоднозначні наслідки процесу приєднання до Світової організації торгівлі, інфляційні процеси, зростання соціальної стратифікації робить вкрай актуальним дослідження процесів формування витрат зведеного бюджету України.

У роботах українських вчених запропоновано шляхи вирішення багатьох проблем бюджетної політики. Теоретичні засади формування бюджетної системи набули значне висвітлення в колективній роботі під керівництвом професора М. М. Єрмошенка [1]. Більш практичним аспектам формування соціальних видатків державного бюджету України, стратегічному плануванню соціального обслуговування присвячена робота Лорі Джошуа та Юрія Джигиря [2]. Також слід відзначити концепцію стабілізації бюджетної системи як інструмента досягнення економічного зростання та забезпечення належного виконання державою своїх функцій, запропоновану А. В. Пешко [3].

Незважаючи на достатню ступінь висвітлення проблем формування бюджетної політики України, слід зазначити, що наявні дослідження побудовані або на концепції функціональних фінансів й акцентують увагу на нормативно-правових аспектах аналізованого явища, або присвячені кількісно-якісно-

му аналізу параметрів бюджету і ступеню їх кореляції з макроекономічними параметрами національної економіки. Держава як суб'єкт національної економіки формує свій бюджет (бюджетну політику) базуючись на економічних законах і залежностях, характерних для теорії споживчої поведінки. А отже потрібно визначити що буде придбати держава (напрями бюджетного фінансування), яка ціна цих витрат, і чи достатньо бюджетних коштів для задоволення державою суспільних потреб.

Мета статті — провести аналіз функції «доход – соціальні витрати» на рівні зведеного бюджету України й визначити ступінь ефективності фінансування соціальних програм.

З точки зору порядкової теорії корисності існує крива байдужості, що характеризує незмінну корисність усіх можливих комбінацій двох благ. Ця концепція може бути використана для аналізу зведеного бюджету. Держава, формуючи структуру та обсяг своїх витрат, повинна забезпечити максимальний рівень суспільної корисності, тобто оптимальне фінансування основних державних функцій. Для оцінки саме соціальних витрат зведеного бюджету доцільно використати рівняння бюджетного обмеження:

$$I = SVB + GVB, \quad (1)$$

де SVB — витрати зведеного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення;

GVB — інші витрати зведеного бюджету.

Трансформуючи методологічні підходи, викладені Дж. Хіксом у роботі «Вартість та капітал» [4], відповідно вимогам об'єкту нашого аналізу, можна проілюструвати рівняння бюджетного обмеження та відповідну криву байдужості (рис. 1).

Теоретично у держави існують три альтернативи: направити усі кошти на фінансування соціального захисту та соціального забезпечення (SVB_{max}); не витрачати кошти на соціальні потреби, а отже весь бюджету спрямувати на фінансування інших витрат (GVB_{max}); розподілити кошти між соціаль-

© С. В. Бурлуцкий, 2008

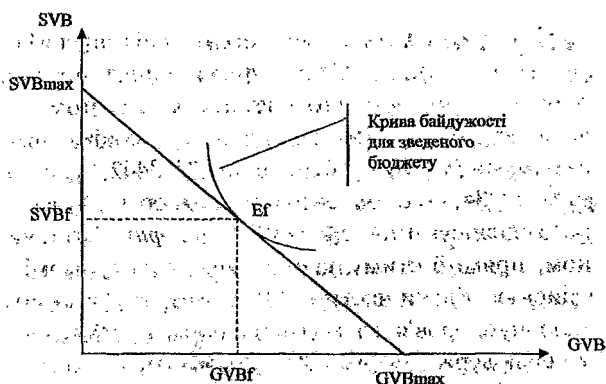

Рис. 1. Графік бюджетного обмеження для аналізу соціальних витрат

ними витратами (SVBf) та іншими витратами (GVBf) так, щоб досягнути точки рівноваги ЕГ. Ця точка визначається, по-перше, нормативно-законодавчими актами, які не дозволяють скорочувати соціальні витрати нижче визначеного рівня, по-друге, необхідністю фінансування законодавчої та виконавчої влади, по-третє, економічною діяльністю держави та ін. Як свідчить динаміка графіка соціальних витрат (розраховано за річними звітами Комітету Верховної Ради з питань бюджету [5]) (рис. 2), обсяг бюджетних витрат у цій сфері зростає.

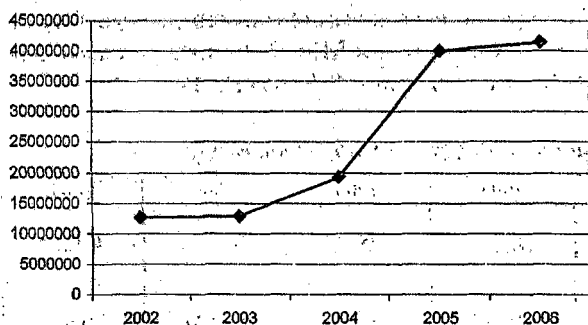

Рис. 2. Динаміка витрат зведеного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення

Збільшення соціальних витрат від 12643915,7 тис. грн у 2002 р. до 48517334,3 тис. грн у 2007 р. супроводжувалося як загальним зростанням фонду зведеного бюджету, так і подорожчанням рівня життя, а отже потребою населення у більшій соціальній допомозі.

Один з напрямів функціонування системи соціального захисту це забезпечення прожиткового мінімуму. Умовно обсяг SVB можна представити як добуток прожиткового мінімуму та кількості прожиткових мінімумів наданих зведеним бюджетом.

$$SVB = PMD * QPM, \quad (2)$$

де PMD – прожитковий мінімум у розрахунку на одне домогосподарство;

QPM – обсяг прожиткових мінімумів, профінансованих зі зведеного бюджету.

Згідно існуючих законодавчих актів обсяг прожиткового мінімуму встановлюється залежно від соціальних і демографічних груп населення в розрахунку на одну особу. У попередніх дослідженнях одиницею аналізу виступало домашнє господарство, і як визначено в [6], кожна група з них отримує соціальну допомогу. Таким чином, потрібно розрахувати обсяг прожиткового мінімуму на одне домогосподарство. В аналітичних матеріалах Держкомстату міститься потрібна інформація тільки починаючи з 2005 р. Для аналізу за більший проміжок часу необхідно провести відповідні аналітичні розрахунки (табл. 1) (розрахунок проведено за даними аналітичних звітів «Витрати та ресурси домогосподарств» [7]).

Таблиця 1. Розрахунок прожиткового мінімуму на одне домогосподарство

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Прожитковий мінімум (на одну особу), тис. грн	0,342	0,342	0,36223	0,423	0,465	0,525
Середній розмір домогосподарства, осіб	2,71	2,62	2,62	2,61	2,6	2,69
Прожитковий мінімум (на одне домогосподарство), тис. грн (PMD)	0,927	0,896	0,949	1,104	1,209	1,412
1, тис. грн	60318910,9	75792493,0	101415492,0	141698816,2	175284285,9	60318910,9
SVBf, тис. грн	12643915,7	12953201,5	19310461,6	39940234,7	41419927,4	12643915,7
QPM, тис. одиниць	13642,3	14456,1	20347,3	36176,8	34259,7	34356,6
QPMmax, тис. одиниць	65081,6	84586,1	106860,8	128346,9	144982,9	160075,9

Розрахунки таблиці 1 вказують на те, що у 2007 р. фактично зі зведеного бюджету було профінансовано 34356,6 тис. прожиткових мінімумів домогосподарств. Якщо усі бюджетні кошти були спрямовані на соціальні цілі, то максимальний обсяг фінансування склав би 160075,9 тис. прожиткових мінімумів.

Для аналізу інших витрат зведеного бюджету GVB потрібно використати мультиплікативну залежність аналогічну рівнянню 2.

$$GVB = PVB * QVB, \quad (3)$$

де PVB – умовна ціна одиниці інших витрат зведеного бюджету;

QVB – обсяг умовних одиниць інших витрат зведеного бюджету.

Слід зауважити, що рівняння 2 і 3 відображають залежність еквіваленту добутку ціни блага та його кількості. Таким чином, виникає питання, чи еквівалента умовна ціна соціально спрямованих витрат PMD умовній ціні інших витрат зведеного бюджету PVB. З точки зору кількісного аналізу усі витрати зведеного бюджету мають грошову форму, а отже еквівалентні. Але, якщо провести аналіз функції сукупного попиту та кейнсіанської функції спожи-

вання, то соціальні витрати й витрати, які спрямовано на формування доходів суб'єктів економіки бюджету, корегуються на коефіцієнт граничної схильності до споживання. Таким чином, можуть бути справедливі такі залежності:

$$\Delta Y = \gamma * PVB * \mu + (1 - \gamma) * PVB * \mu * MPC = PMD * \mu * MPC,$$

$$\gamma * PVB + (1 - \gamma) * PVB * MPC = PMD * MPC,$$

$$PVB * (\gamma + (1 - \gamma) * MPC) = PMD * MPC,$$

$$PVB * (MPC + (1 - MPC) * \gamma) = PMD * MPC,$$

$$PVB = PMD * \frac{MPC}{MPC + (1 - MPC) * \gamma}, \quad (4)$$

де ΔY — збільшення ВВП, яке викликане умовною одиницею соціальних витрат (одним прожитковим мінімумом), або умовною одиницею інших витрат зведеного бюджету;

μ — кейнсіанський мультиплікатор;

γ — частка витрат зведеного бюджету на економічну діяльність у сумі інших витрат;

MPC — гранична схильність до споживання.

Отримана величина PVB теоретично повинна бути меншою за PMD . Це пояснюється тим, що за інших рівних умов умовна одиниця інших витрат зведеного бюджету, наприклад, спрямована на економічну діяльність, забезпечує більший стимулюю-

чий ефект на національну економіку ніж аналогічні соціальні витрати. Структурний аналіз видатків бюджету показує, що витрати на економічну діяльність мають однаковий порядок з соціальними витратами (у 2007 р. відповідно 40523442,1 тис. грн та 48517334,3 тис. грн при загальному обсязі бюджетного фінансування 226054368,1 тис. грн). Таким чином, прямий стимулюючий ефект на економіку здійснює тільки частина GVB . Витрати на освіту, охорону здоров'я, громадський порядок, оборону та загальнодержавні функції забезпечують вплив, аналогічний соціальним витратам.

Як відомо, гранична схильність до споживання ілюструє збільшення споживчих витрат при зростанні наявного доходу на одну грошову одиницю. У дослідженнях вітчизняних економістів [8, 9] проводився розрахунок та аналіз цього показника за допомогою різних методів, але, на нашу думку, доцільним є використання методу, що виходить з самого визначення. Проведемо необхідні розрахунки на основі матеріалів Держкомстату [7] і звітів Комітету Верховної Ради з питань бюджету [5]. Результати наведено в табл. 2. Гранична схильність до споживання (MPC) у 2003 і 2006–2007 роках перевищує одиницю, що суперечить теоретичним уявленням. Слід погодитися з іншими дослідниками [8], що це пов'язано з недостатньою точністю статистичного моніторингу домогосподарств і наявністю неврахованих тіньових доходів. Саме це пояснює те, що при $MPC > 1$ спостерігається перебільшення величини PVB над PMD .

Таблиця 2. Розрахунок ціни та обсягу інших витрат зведеного бюджету

Показник	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Наявний доход домогосподарств, млн грн	119048	141618	162578	212033	298275	363586	461852
Споживчі витрати домогосподарств, млн грн	139984	153589	180730	221713	306769	385681	510023
MPC		0,603	1,295	0,829	0,986	1,208	1,265
GVB		47674995,2	62839291,5	82105030,4	101758581,5	133864358,5	177537033,8
Витрати на економічну діяльність, тис. грн		7200911,8	12215499,3	18703723,8	19115143,3	27341123,9	40523442,1
γ		0,151	0,194	0,228	0,188	0,204	0,228
PMD , тис. грн		0,927	0,896	0,949	1,104	1,209	1,412
PVB , тис. грн		0,843	0,938	0,906	1,101	1,253	1,483
$QVBf$, тис. одиниць		56559,0	67025,3	90587,6	92411,5	106825,4	119701,4
$QVBmax$, тис. одиниць		71559,1	80841,4	111893,1	128683,1	139879,0	152413,4

Використовуючи результати розрахунків максимального обсягу $QVBmax$ та $QPMmax$, побудуємо лінії бюджетного обмеження зведеного бюджету України за 2002–2007 роки.

Збільшення загального обсягу бюджетних витрат (табл. 1) призводить до зсуву ліній бюджетного обмеження праворуч та угору. Збільшення показників PMD і PVB , аналогічно зростанню цін на звичайні блага, повинно забезпечити проти-

лежну динаміку, але цього не відбувається. Це можна пояснити більш високими темпами зростання загального фонду зведеного бюджету над умовними показниками ціни. Дійсно, обсяг зведеного бюджету збільшився за 2002–2007 рр. на 374,8 %. У той же час збільшення PMD і PVB склало відповідно 152,4 % та 176 %.

Слід зазначити, що нахил ліній бюджетного обмеження дещо змінюється. Це пояснюється неста-

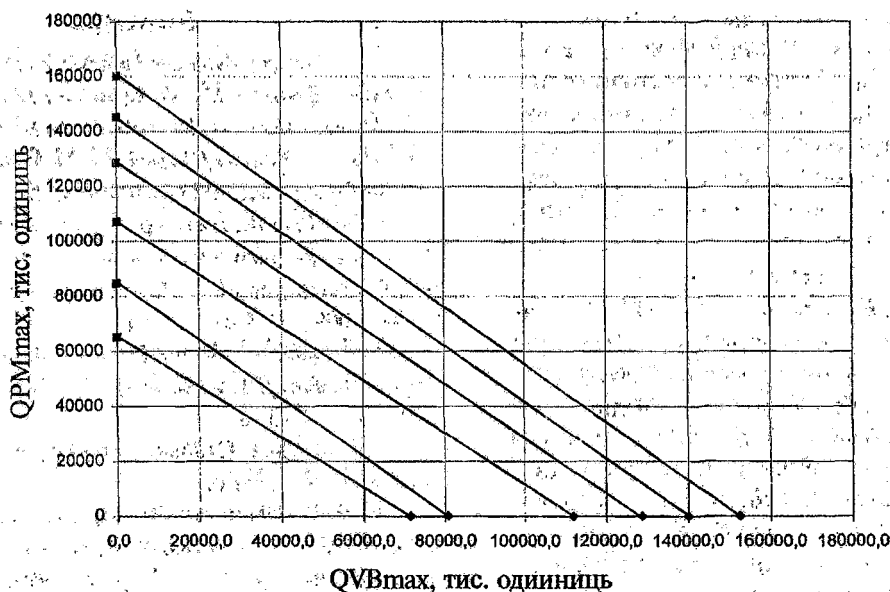

Рис. 3. Динаміка ліній бюджетного обмеження за 2002–2007 роки

більністю норми субституції соціальних витрат іншими витратами зведеного бюджету (для точки рівноваги E_f на рис. 1. норма субституції визначається співвідношенням умовних цін PMD і PVB). Поєднав точки рівноваги зведеного бюджету E_f на кожній лінії бюджетного обмеження, отримаємо лінію «дохід – соціальні витрати – інші витрати зведеного бюджету». Динаміка цієї кривої наведена на рис. 4. У 2002–2004 рр. спостерігається стійке зростання як обсягу прожиткових мінімумів, профінасованих зі зведеного бюджету, так і обсягу умов-

них одиниць інших витрат зведеного бюджету. У 2004–2005 рр. при майже незмінному обсязі QVB_f у значному ступені зростають соціальні витрати бюджету. 2005–2007 рр. характеризуються чітко визначеним зростанням обсягу умовних одиниць інших витрат зведеного бюджету і скороченням QPM_f . Визначеним процесом можна знайти як економічні, так і кон'юнктурні політичні пояснення, які пов'язані зі зміною кабінетів міністрів або передвиборними компаніями. Наша мета – дати пояснення теоретико-методологічного характеру.

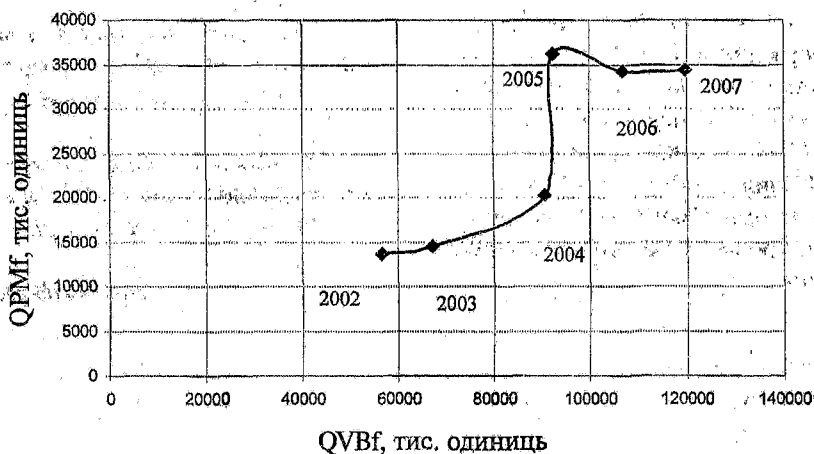

Рис. 4. Динаміка кривої дохід – соціальні витрати

Дослідження структури попиту Е. Енгеля, А. Швабе, Л. Торнквіста [10] свідчать про те, що для будь якого суб'єкта економіки споживання вторинних благ зростає більшими темпами ніж споживання благ першої необхідності. Використаємо цю концепцію для аналізу кривої на рис. 4. Витрати зведе-

ного бюджету й соціальний захист і соціальне забезпечення можна віднести до умовних благ першої необхідності, без яких неможливо функціонування національної економіки у 2002–2004 рр. У 2004–2005 рр. стрімке зростання свідчить про належність соціальних витрат до умовно вторинних благ, а у

2005–2007 рр. — про умовну неповноцінність соціальної допомоги і скорочення її обсягу при збільшенні доходу. Соціальні витрати теоретично є вторинними благами і після відносного насичення бюджету іншими витратами повинні зростати більш швидкими темпами. Таким чином, отримані висновки підтверджують задекларовану раніш посилку щодо необґрунтованості бюджетної політики та її орієнтації на короткотермінові цілі.

Проведений аналіз бюджетної політики методом побудови кривої «дохід — соціальні витрати» на рівні зведеного бюджету дозволяє сформулювати такі висновки:

використання теорії споживчої поведінки для аналізу ефективності бюджетної політики отримало методологічне обґрунтування й було підтверджено емпіричними розрахунками. Вперше було запропоновано використання коефіцієнту зв'язку між прожитковим мінімумом домогосподарства та умовною ціною одиниці інших витрат зведеного бюджету;

виведена крива «дохід — соціальні витрати» дозволяє здійснити негрошову оцінку співвідношення й динаміки витрат на соціальний захист (соціальне забезпечення) та інших витрат зведеного бюджету;

соціальні витрати зведеного бюджету як особливе благо, що фінансується за рахунок державних коштів, мають нестабільну якісну характеристику, яка змінюється від умовного блага першої необхідності до неповноцінного блага.

Проведені дослідження свідчать про необхідність зміни як загальної концепції формування бюджетної політики України, насамперед в аспекті формування соціальних витрат, так і нормативно-правового забезпечення цього процесу. При формуванні Закону про Державний бюджет України потрібно зафіксувати такий розмір мінімального споживчого бюджету та обсяг фінансування соціальних витрат, щоб якісна характеристика кривої «дохід — соціальні витрати» свідчила про їх вторинний характер. Методологічні та організаційно-інституціональні аспекти цього процесу є наступним кроком у нашому дослідженні.

Література

1. Засади формування бюджетної політики держави: Монографія / М. М. Єрмошенко, С. А. Єрохін, І. О. Плужников, Л. М. Бабич, А. М. Соколовська, Ю. В. Череди́ченко / За ред. М. М. Єрмошенка. — К.: Національна академія управління, 2003. — 284 с.
2. Джошуа Л., Джигир Ю. Аналіз системи управління державними видатками: методичні аспекти реформи фінансування соціальних послуг. — К.: DFID — FRSS, 2006. — 186 с.
3. Пешко А. В. Шляхи стабілізації бюджетної системи України // Економіка промисловості. — 2005. — № 4 (30). — С. 3–8.
4. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал. — М.: Изд-во «БЕК», 1997. — 332 с.
5. Звіти про виконання державного бюджету України. Офіційний сайт Комітету Верховної Ради України з питань бюджету: <http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet>.
6. Бурлуцкий С., Нарыжная Л. Динамика потребления и сбережения домашних хозяйств в условиях экономической стратификации // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. — 2008. — № 2(12). — С. 66–71.
7. Витрати і ресурси домогосподарств України. Офіційний сайт Державного комітету статистики України // www.ukrstat.gov.ua.
8. Гаршина О. К., Нарыжная Л. Д., Гутник Э. В. Динамика характеристик функции потребления в трансформационной экономике Украины. — Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. Випуск 235. В 4 т. Том III. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. — С. 777–784.
9. Петренко Я. В. Парадокс потребления как результат действия эффекта потребительского лага // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 8. — С. 206–213.
10. Nilsson, Désirée Essays on Trade Flows, Structure of Demand and Income Distribution / D. Nilsson. — JIBS Dissertation Series, 2007. — № 37. — 36 p.

Подано до редакції 24.07.2008 р.